

BOQONNAA SHAN

AADAA OROMOO ARSII

Seenaa Sadarkaa Jireenya Ilma Namaa

Addunyaa kana irratti ilmi namaa dur bara doofummaa irraa hanga hardhaatti sadarkaalee jireenyaa garagaraa dabarseera. Isaan kana keessaa fakkeenaa sadarkaalee jireenyaa bakka sadihitti qooduun ilaaluun yommuu danda’amellee, sadarkaaleen baay’ee barbaachisoo ta’an garuu lamaanitti kan qoodaman ta’uu osoo gara ibsaa hin seenin asumaan hubaachisuu barbaada.

Jireenya Adamoo fi bu’aa biqilootaa funaanun dabarsan

Dhalli namaa addunyaa kana irratti otoo aadaa fi amantii hin horatin dura gara caalu Adamoo fi ija mukaa funaanee jireenya harkaa gara afaanii gaggeessuun dabarsaa tureera. Akkuma nuti warri ammaa mana mandhee godhannee keessa jiraannu kana isaanis bara dheeraaf Holqa/caves keessa jiraataa turaniiru. Yeroo dhuma kanatti meeshaalee akaakuu adda addaa dhagaa fi lafee irraa tolfametti dhimma bahanii bineensota adamsaa biqiloota ammoo nyaataaf funaanaa turan.

Hayyoonni saayinsii addunyaa kanaa akka kaayanitti qorannoo argama dhala namaa irratti godhaniin yoo ibsan jireenya walii galaa ilmi namaa (the total lives of human being) addunyaa tana

irra jiraatu umurii Adunyaa tanaatiin walbira qabuudhaan harka dhibba keessaa 99% bifa Kanaan jiraatee dabarseera jedhan (Feermaanii fi Jan Vansiinaa, 1995).

Ammaa achi akka jarri kun jedhanitti, ilmi namaa hanga xumura Addunyaa tanatti jireenyi inni jiraatu qaroomina hammayyaa bara 10,000 dura eegale harka dhibba (100 %) keessaa harka tokko (1%) qofa akka ta'e ragaa qorannoo isaaniitiin tilmaamaniiru. Ummanni bara sanii jireenya bineensa baddaatiin walfakkaatu (primitive society) jiraataa tureera jedhama.

Karaa biraatiin, olii gadi bakka tokko irraa gara bakka biroo sosocho'udhaan jireenya gaggeessan jechuudha. Boqonnaa bara jireenya adamoo fi bu'aa biqiloota irraa argamu funaanaa jiraatan irraa gara boqonnaa haarawaa **bara qarroominnaa** (period of civilization) darbuudhaaf ilmi namaa gulantaa guddinaa woyii keessa darbeeti.

Gulaantaan kunis bara dhagaa/stone age jedhamuun seenaa dhala namaa addunyaa kanaa keessatti beekkama. Qarroominni bara dhagaa dhagaa irratti kan hundaaye waan ta'eef, barri dhagaa kunis akaakuuwwan adda addaa yoo qabaatu innis akka asiin gadii kana ta'a.

Qoqqoodama Bara dhagaa (Types of stone age)

Kitaabuma seenaa Afrikaa durii kan armaan olitti barreessitoota isaa wajjiin ibsame san ragaa godhachuu dhaan kutaa qoqqoodama bara dhakaa akaakuuwwaanii fi baay'inna isaallee akka asii gadii kanatti keenneera.

- Bara dhagaa moofaa/Paleolithic stone age
- Bara dhagaa giddu-galeessaa/Mesolithic stone age
- Bara dhagaa haarawaa/Neolithic stone age

Bara dhagaa akaakuuwwan garagaraa kana keessatti ilmi namaa kan duraa caalaa jijjiirama yaadaa, guddinna sammuu fi qaamaa dinqisiisaa ta'e muldhisuun ogummaa fi falaasama boqonnaa itti aanuuf bu'uura jireenya ta'an lafa buusee bira kuteera. Meeshaa dhagaa heddu /stone toolskan akka qottoo, haadduu cabbii, waraana qara qabuu fi waan kana fakkaatu kan jireenya ilma namaa utubutu hojjatameera (Pro. Tasammaa Taa'aa, 2014).

Faayidaan meeshaalee kanneen ammoo bineensotaan dhadhooluuf, faaydaa mana keessaa, qonna lafaa, qalma horii diina fi bineensa miidhaa namarratti geessuu danda'u ofirraa qolachuu fa'aaf itti tajaajilaman ture. Asirra dhaabachuudhaan hamilee ogummaa dhagaa irratti hirkachuudhaan muxannoo

jireenyaa adda addaa galaa handhuuraa bara sanii godhachuun gara bara qaroomina addunyaa kanaa ce'eera.

Bara qaroomina (period of civilization)

Barri qaroomina kun bara jireenya ilmaan namaa keessaatti akka bara lammaffaatti yoo ilaalamu. kitaaba isaanii wabeeffachuudhaan akka hayyoonni akka Pro. Tasammaa fa'a ragaa bahanitti, barri qaroominaa kun dhalachuu kan danda'e sababoota jijjiiramoota hawaasa durii armaan gadii kanarratti hundaa'uudhaan. Isaanis: -

- Qonni eegalamuu
- Qubannaa bakka tokkoo/human settlement
- Qooda hojii hawaasa
- Babal'achuu magaalaa/Urbanization

Warraqsa bara dhagaa haarawaa (Neolithic revolution)

Warraksa bara dhakaa kanaa keessatti, ilmi namaa warraqsa guddaa gama hundaan ta'e taasisa ture. Yommuu kana jennu: siyaasaa, diinagdee, bulchiinsaa, amantaa fi kkf jechuu keenna. Warraqsa sochii hawaasatiin bara durii kana keessa godhameen dhalli namaa wantoota armaan gadii kanneen hojjateera. Maqaan isaanis akka armaan gadiitti ta'ee, bara kanatti ilmi namaa

✓ Biqilootaa fi bineensota madaqsaniiru

- ✓ Qonni eegaleera
- ✓ Nyaata bilcheeffachuu eegaleera.
- ✓ Jireenya tasgabbiin bakka tokko qubachuu

**a) Jireenya tasgabbaayaa bakka tokko qubachuun
(sedentary life)**

Haa ta'uu malee, ummanni suutuma suutaan bakka tokko *qubatanii ganda (settlement)* uumuun jireenya tasgabbii qabuu /**sedentary life**/eegalan. Sababa qubannaa tasgabbaayaa Kanaan hawaasnii fi ijaaramni garee garagaraa uumameera, manni dhagaa ijaarammeera, manni amantaa ijaarammeera, meeshaan hojii fooyya'an garagaraa dalagameera, loon maadaqsanii itti fayyadamuudhaan oomishaa qonnaa dabalani nyaata gahaa argachuu danda'aniiru.

Jalqaba irratti nama muraasan qubannoo yommuu eegalan, bu'uura jireenya qubannaa kan ta'e **maatii** ture. Hojiin adamoo fi biqilootaa nyaataaf oolan madaqsuun gara hojii walii qoodutti seenan. Qoodiinsi kun waliin jireenya hawwasummaa saalaa fi umurii irratti kan hundaaye ture.

Achumaan adeemsa keessa Maatiin gara **ollaatti ykn balbalaatti** yommuu ce'u, balbaltis gara **gosaatti** (tribe) guddataa deeme jedhama. Adeemsa fi guddinna wal fakkaatuun gostis suuta

suutaan gara **bulchiinsa hawaasa naannawaatti** (Community) ol-guddatte. Fakkeenyi guddaan hawaasa kanaa ummata sadarkaa bulchiinsa aanaa jala jiru ta’u danda’a.

Haaluma wolfakkaatuun, itti fufee dhalli namaa community, bulchiinsa hawaasaa gad-aanaa irraa gara bulchiinsa hawaasa Godinaa (society) guddate. Fakkeenyi bareedaan kanaaf ammo bulchiinsa godinaalee fudhachuu ni dandeenya. Adeemsa qaroomaan akkuma warra duraanii san society irraa gara **sabaa**/nationitti baldhatee dagaage. Kun Bulchiinsa society heddu woliqqabu ykn Bulchiinsa Mootummaa naannoolee garagaraa kaasuun ni danda’ama.

Saba irraa ka’ee haaluma adeemsa baratameetiin gara **biyyaa** (state) olguddate jedhama. Bu’uuruma gubbaa irraa hubatamaa dhufeen biyyi kan uumamtu saboota ykn bulchiinsa mootummaa naannoo gara garaa gamteessuudhaan.

Tarii yeroo fi haala siyaas-diinagdee saboota tokko tokkoo irratti hundaa ‘uudhan yeroon biyyi Saba qeenxee tokko qofarraa uumamtullee jiraachuun ni mala; jechaan duwwaa osoo hin ta’in qabatamaanis argameera. Fakkeenya gocha waaraatiin yaad-rimee kana nama hubachiisu asuma ollaa keennaa biyya Somaaliyaa fudhachuun ni danda’ama. Ummanni kun sabummaa,

afaan, aadaa fi amantii tokkoon biyya isaanii keessatti mootummaa ijaaratee jalatti wal-bulchaa jira.

b) Sababoota uumamu biyyaa (theories of the emergence of state)

Dhala namaa kamiyyuu kan bifti isaa guraachaa(negroide), diimaa(khoikasaide) fi warra bifti booraa(mongolide) haa ta'uu ulaagaa adda addaatiin amantii fedhe haa hordofuu, gaaf gara addunya kanaa dhufee irraa kaasee, uumamaan akkuma jireenya gammachuu badhaadhinnaa fi baldhinnaan dabarsu qormaata siyaas-diinagdee, hawaasummaa fi kan biroos jireenya isaa keessaatti dabarsaa akka ture dhugaa eenyuyyuu jalaa dhokachuu hin dandeenne.

Bu'aa bayii jireenyaa wal xaxaa ilma namaa kana keessatti qormaanni keessaa bahuuf gadhame guddaa ture. yoo woldhaansoon jireenya injifachuudhaaf xiiqiin godhame kun galma gahe, bu'aa furmaata jireenya boodaatiif ta'utu deeggarsa Kanaatiin dhalata. Armaa olitti dhalli nama otoo biyyi hin hundeeffamin dura ijaarsa hawaasummaa aadaa garagaraa keessa darbeera yaada jedhu ibsinee turre. Ta'us garuu, ijaaramni caasaa garagaraatiin (various human organization) hundeeffama biyyaa dura ture garaagarummaa qaba.

Ilaalchota saayinsii kan uumama biyyaa afaan faranjiitiin ‘theories of the emergence of state’ jedhu irratti, sababoonni hedduun ka’anillee ijoon kan armaan gaditti tarreeffaman ta’u.

i) Amantii

Sanyiin namaa amantii kan uumee fi itti fayyadame gaafa holqa(caves) keessa jiraachaa ture irraa eegaleeti. Akkuma amantaan suuta suutaan guddataa dhufeen hawaasa durii (early society) keessatti abbaan amantaa, Qaalluun(priests)battalumatti argame. Qaalluun ykn abbaan muudaa amantii fi bulchiinsa jiruu fi jireenya hunda keessatti shoora taphachuu eegalan.

Rakkoolee kana maqaa dhahuun yoo barbaachise; rooba dirsaa/yandoo ta’e otoo walirraa hin cinne roobee galoon/erosion lubbuu namaa gaaga’e; karaa biraatiin bona dheeraa jechuun roobni dhabame sababa Kanaan hoongeen loonii fi nama irrattis miidhaa cimaa kan geessu; hongeen babaldhate ammo rakkoo akka beelaatii (Famine) fi hanqinna nyaataatiif/malnutrition kan nama saaxilu fa’a ibsuu ni dandeenya.

Akka ilaalchi saayinsii ykn evolutionary theory hayyuu biyya Engilaand “Charles Darwin” mirkaneesse jedhutti, kanaan booda dhalli nama ofitti deebi’ee of gaafachuu jalqabe. Maal of gaafata yoo jennee, “maaltu nu uume? maaltu jireenya keenya rakkoolee

hammeenya guddaa qaban kanaaf saaxile?” jechuudhaan bara san qormaata falaasamaa guddaa keessa seenan jedhama. Kana qofaan hin dhiifne wantoota bu’uura jireenya namaafi bineensota biraatiifillee ta’an bishaan, biqiloota akaakuu adda addaa kan nyaataaf oolan fi kkf dabaleetu namaaf uume, Kun addunyaa kanarratti ilma namaatiif oolmaa (galata) guddaadhaa” jedhaa turan.

Dhuma irratti walii galtee woyii irra gahan. Kunis, “waan rakkoolee kana nutti fidetu jira waan ta’eef, waanni sun humna uumaa (natural power) guddaa dha, Inni kan lafa dhisaa malee diriirse, samii utubaa malee dhaabee, lubbu qabeeyyii fi lubbu dhabeeyyi irratti uumee, namas biyyoo irraa kan gaagure” jedhaniitu yoyyomaa turan.

Haa ta’uu malee, nuti galata humna guddaa kanaa wallaalleerra waan ta’eef kadhannaa gaggeessina jedhanii iddo tokkotti walitti bahan kadhataati galatas galcha turan jedhama. Yeroo hundaa wolgahanii irra deddeebiin kadhannaa godhaa turan.

Achumaan itti fufe adeemsa keessa barmaatileen kadhannaa yeroo mara godhamu kun aadaa ta’e jedhama. Aadaanis seeraa kadhannaa irra deddebi’amu qabuutiin gara Waaqeffannaatti ol-guddate. **Waaqeffannaa** jechuu akka kuushotaatti “**waaqa**

kadhanna” jechuudha. Waaqeffannaanis nama sirna aadaa hawaas-duroo kana gaggeessu kan maqaan isaa **Abbaa muudaa** argate. Akka oromoo Arsiitti Qaalluun **Ayyaana** (spiritual power) guddaa qaba jedhama.

Kanaan booda **Abaan Ayyaanaa** yookaan Qaalluun, muuda Qaalluu fi muuda gadaa waggaaa saddeet saddeetiin godhamu irratti ol aantummaan kan isaati. Karaa birootiin, iddoo kanatti bulchiinsa ykn hoogganoota gadaa itti aanuuf biyya bulchaniif bakka bu’oota Caffee gadaa wagga saddeetiif filatamaniif muudamni eebbaan kennamaaf. Keessattuu Abbaa gadaatiif sirna muudamaafi eebbaa kana keessatti Ulee Ayyaanaa “**Bokkuu**” jedhamutu laatamaaf jechuudha.

Kanaaf, asirraa wonti hubannu humni Ayyaana amantaa waaqeffannaa oromoo kun karaa muudaatii fi eebba Abbaa Muudaatiin jabeeffamee leellifama. Hawaasni oromoo Arsii Caasaa ijaarama garagaraa kan akka hojii walii qoodu, hawaasummaa qindeessuu, Bulchiinsa qajeelchuu fi barmaatilee adda addaa keessatti walii tumsuu irratti shoora hammana hin jedhamne taphateera.

Karaa biraatiin, Abbaan Amantaa kun otoma yeroo hundaa hawaasa baase bakka tokkotti kadhannaa waaqa gaggeessu

yaanni biroo dhufeef. kunis ummanni yeroo hundaa hawaasummaa fi diinagdeen akka wal qarqaaruu fi walitti dhufeenya garagaraatiin tokko ta'e akka jiraatu gorsaa turan. Hawaasni sunis tooftaa Kanaan gara hundeeffama bulchiinsa biyyummaa ce'e. sababoota hundaa keessaa murteessaan kanuma Amantii kana.

Dirqamni Abbaan Muudaa ykn Qaalluun Raawwatu

- Waqeffanna awwaatamu gaggeessuudhaan namoota dhibaman yaaluu,
- Ijaarsa ujummoolee jallisii hordofuu,
- Hirdhinnaa fi dabaluu qabee bishaanii irratti raaga kennu,
- Dhaha ykn lakkoofsa baraa haala uumama irratti hundaahaa sadarkeessee karoorsuu fi
- maqaa mana amantaatiin qotee-bultoota irraa Gibira/ashuuraa walitti qabuu fa'a ture

Akkuma hawaasni durii *garee badhaadhe, kan ol aanuu* fi warra *sadarkaa gad aanuu* gochuudhaan diinagdeen wolqoodeen, Abbaan amantii hundeeffama biyyaa keessatti bakka ijoo qabatee ture jedhama. Biyyoonni durii biyya **amanitiin bultu (theocratic state)** jedhamuun beekkamu. Sababn isaa biyyi bu'uura

hundeeffamaa irraa jalqabdee abbaa amantaatiin hoogganamaa turte. Amantiin haalaa fi adeemsa danuu garagaraa keessa darbuudhaan hundeeffama biyyaa/ state formation irratti gahe guddaa taphateera. kanaan booda garuu osoo baay'eellee hin turin hundeeffama gabayaa (Emergancce of markets) wajjiin Abbootiin amantaa suuta suutaan hoogganaa gandaatiin/abbaa duulaatiin bakka bu'aman jedhama.

ii) Eegalamuu Daldalaa/the emergence of trade

Daldalaa fi karaa daldalaa tooyachuunis gara biyya hundeessutti nama geessa jedhamee hayyoota waa'ee bulchiinsa dhala namaa keessattu gama barnoota lammummaa qorataniitiin ifa ta'eera. Namoonni biyya hundeessuuf abbaa amantaa bakka bu'an sun gibirri humna guddaa mootummaa biyyaa tokkoo ijaaruufis ta'e biyya hundeessuu keessatti gahee guddaa qabaachuu isaa bareechanii beekan ture. Itti gaafatamaan qachaa kun humna gibira ittiin funaanee nageenya gandaa fi handhuura daldalaa ykn gabayaa naannoo sanii ittiin eegu qabaa ture.

Hamma mootummaa seera qabeessa ta'ee jaalala hawaasaa argatutti, shiftichi kun gibira sanis daldaltoota karaa deeman keessattuu naannoo inni bulchu keessa darban irraa humnaan saamee walitti qabataa ture. Bulchaan aadaa maqaan isaa amma

eerame hojii gibira funaanuu, nagaya naannoo fi gabayaa ofii bulchuu itti fufuun gara mootummaatti /state ol-guddate jedhama. Kanaafuu, dagaaginni hawaas-duroo gama hirmaannaa daldalaa fi karaa daldalaa tohachuutiin jirus hundeeffama biyyaa keessatti shoora hammana hin jedhamne taphateera.

iii) Eegalamuu qonnaa

Sababoota dhalachuu biyyaatiif ka'umsa ta'an keessaa qonni tokko. Hawaasni sadarkaalee diinagdee adda addaatti qoodamuun gara uumamuu ykn hundeeffamuu biyyaatti hawaasa durii sana geesseera.

iv) Hoogganni waraanaa/ War leaders

Kun kan agarsiisu ammoo namni akka aadaa sirna/duudhaa gadaa oromooti hoogganaan waraanaa Abbaa Duulaa jedhama. Aangoon ykn itti gaafatamni Angawaa kana akka Abbaa Duulatti seera gadaatiin bara gadaa tokkoof jechuun woggaa saddeetii fi qofa ture kan tajaajilu.

Haa t'uu malee, yeroo tokko tokko Abbaan duulaa tokko bara gadaa isaa erga fixatee ka'ee aangoo hin dhiisu jechuudhaan itti fufeetuma gadaa nama biroos yoo kan hoogganu ta'e hawaasa wajjiin walitti bu'uu danda'a. Walitti bu'uunsii kun itti fufuun yoo namni duraan abbaa waraana ture sun injifate mootii ta'uudhaan

bara dheeraa bulchuu danda'a. Fakkeenyi guddaan kanaa yoo ilaalle dhuma jaarra 19ffaa keessa mootummoonni gibe shanan, ilmaan gosa maccaa duraan sirna gadaatiin wol bulchaa turuun isaanii ni yaadatama.

Garuu jarri kun gara boodaatti jaarraa kana keessa duudhaa sirna dimokraasii kan ta'e, gadaa gad-lakkisuun aadaa bulchiinsa sanyii, *monarchy* irratti hundaaye kan warra *hinaariyaa* ummata kibba lixa itoophiyaatti argamu keessaa tokko kan ta'e irraa fudhatanii itti tajaajilamuu eegalanii turan. Dabalataanis bara Abbaa Jifaar lammaffaa amantaa islaamaa fudhachuudhaan ittiin bulchaa turaniiru. Kanaaf asirraa wanti hubannu, namoonni hooggana waraanaa duraan turaan fedhii fi ittiin bulmaata ummataa karaa faallessuun hawwii dhuunfaan mootii ta'uuf qaban sirnaa fi amantaa alagaa kanatti fayyadamuun milkeessuu barbaadan.

Karaan amma ibsaa turre kun gabaabamatti *argama biyyaa* (state emergence) abbaan waraanaa/duulaa humna waraana qabuutiin fayyadamee gara Mootiitti of jijjiiruu keessatti qooda guddaa yoo qabaatu, inni biroo ammoo baay'ee barbaachisaan qonnaa, keessattuu qonna jallisiiti (despotic irrigation).

v) Qonnaa fi Jallisii

Qonna jallisii bara durii, afaan Faranjiitiin *Irrigational Agriculture* jedhamu kan bulchiinsa Oriental despotism jalatti hoogganamu keessatti, garboonni lakkofsaan likkii hin qabne kan humnaan qabamanii misooma jallisii laga Abbayyaa irratti hojjatan, fknf biyya Masrii durii keessatti seenaan Addunyaa kanaa akka ragaa bahutti mirga uumamaa fi namaallee tokkoo kan qabaachaa turre ta'uun beekamaa dha.

Achumaan gabroonni akka ilma namaatti mirga kamuuyyuu hin qabne kunniin bara dheeraaf misooma qonnaa jallisii irratti hojjachaa turuun booda warri hoogganoota gabraa (their Master) bulchiinsa abbaa irree asii olitti ibsee ture san itti bu'uureffatan ykn irratti ijaaratan jedhama.

Gabroota waraana keessaa qabanii fi sababa hojii misoomaa kanaaf humnaan adamsaman qofa osoo hin taane, suuta suutaan ummanni naannawa saniitis gara bulchiinsa fedhii malee kanatti dhufuun jalatti buluu eegale. Kanaafuu, sababoonni kunniinii fi kan birootis uumama biyyaa kanaaf ragaa guddaadha jedhu hayyoonni saayinsii hundeeffama biyyaa qoratan.

5.1. Aadaa Hojii Oromoo Arsii

Ummanni Oromoo akkuma walii galaatitti hojii malee kadhas ta'ee hannatti hin amanu. Arsiinis kanarraa adda miti. Karaa kamiinuu haa ta'u qabeenna namaa hatuu fi saamuun salphinna safeeffatanii dha. Namni kamiiyyuu dafqa isaa qofaan jiraachuu qaba. Yoo rakkoon addaa isa mudate worraa fi gosa isaattu ifatti isaaf hirphata.

Oromoon Arsii woytii jireenna isaa guyyuu kana moo'achuuf socho'u, akkuma nama biraa hojiin inni hin hojjenne hin jiru. Qonna qotuu, horii horsiisuu, daldaluu fi baratanii mootummaas ta'ee dhaabbilee dhuunfaa keessaa tajaajiluun jireenna isaanii gaggeessu. Isa kana keessattis dhuunfanis ta'ee gamtaadhan yoo hojjetu aadaa mataa isaa qaba.

Kanaafuu, aadaalee hojii adda addaatiin woldeeggaraa waliin hojjechuun hiyyummaa ofirraa faccisuu. Arsii keessatti jireenni gamtaa fi hawaasummaa iddoo olaanaa qaba.

Akaakuuwwan aadaalee hojii

Fakkeenyi aadaalee hojii kanneeniis akka armaan gadiitti maqaan isaanii tarreeffama.

✓ Daboo

✓ Jigii

- ✓ Qabata
- ✓ Hirphaa fi kanneen kana fakkaatan

Mana Maxassaa Oromoo Arsii

Aadaa hojii Oromoo Arsii kana keessatti oromoon hojii gosa adda addaa fi akaakuu mana jireenyaa ijaarsi isaa gargar ta'e yommuu ijaaratu, irra caalaa garuu kan beekamu mana maxxansaa Suuraan isaa armaan gaditti muldhatu kanaa dha.

Mana Maxassaa Oromoo Arsii

Dureessa Oromoo Arsii/Abbaa Qabeenyaa

Akkaataa seenaa Oromoo Arsii keessatti ulaagan qabeenna namaa ykn durummaa ittiin safaran Kiila jedhama. Sirni isaa Kiila lixuu jedhama. Kana jechuun namni tokko kiila lixuu kan danda’u yoo guyyaa tokkotti goromsi dhibba kan qara dhalee hin beeyne isaa dhale.

Ergasii booda **silga** (aannan torban jalqabaa) elmamu san boolla hojjaa nama ga’eessaa hanga mormaa dhoysuu danda’utti guutanii abbaan loonii keessa seenee yoo baye kiila lixe jedhama. Kanatu dureessa nama jechisiisa. Gama biraatin namni horii gaafaa fi horii kottee heddu qabu dureessa jechuu dandeennaa.

Namoota Oromoo Arsii kan dur Kiila lixan keessaa muraasa isaanii maqaa dhawuuf: -

- ♣ Jiloo Dhaqqaboo warra Adaree; ♣ Wosee Hiikoo warra Hunxee; ♣ Gammadaa Baatii warra Doodaa;
- ♣ Xibabuu Jaarsoo warra Sheedamaa kaasuu ni danda’ama.

Xibabuu Jaarsoo Bu'ii

♣ H/Jifaar Washee: - warra Sa'imannaa; ♣ Bunuu Umbiyyee Guyyee; ♣ H/Maammee Adii: -worra Sa'immannaa; ♣ Turii Tuulaa fi Waaqoo Turii faa akka adda dureetti maqaa kaasuun ni danda'ama.

Walii galaan warra asii olitti hin ibsamin dabalate kan akka Waabee Duubee, Fatanaa Tutturoo, H/Umar Xaahiroo, H/Huseen Xaahiroo, Dallibee Biitee, Roobalee Daadhii, Saxxaa Aadam,

Waaqayyoo Muudee faa hormaata loonii guddaa qabachuun beekamu ture.

kanneen Maallaqa horachuun beekkaman keessaa warra akka H/Kormee Baalee, Wotticha Miiloo, H/Abdoo Arsii, Mahaammad Huseen Faqii, Jaafar Heebboo, H/Aliiyyii Waaqayyoo, H/Sakariyyaa Ibraahim, H/Aadam Buuseefaa eeruu dandeenna. Bara ammaa kana durummaan kan safaramuun kiila lixuu qofaan otoo hin ta'in, qabeenya bifa armaan gadii kanaan horachuunis ni danda'ama. Isaanis: -

- beekkumsa guddaa abbaa irra darbe lammii badhaasu,
- konkoolaata,
- warshaa gurguddaa,
- real state,
- lafa qonnaa baldhaa (farming state),
- ogummaa harkaa lammii badhaasu,
- sammuu kalaqaa guddaa qabaachuun warra gurra qaban Oromoon Arsii hedduu dha.

♣ Kabiir Huseen Waaqoo

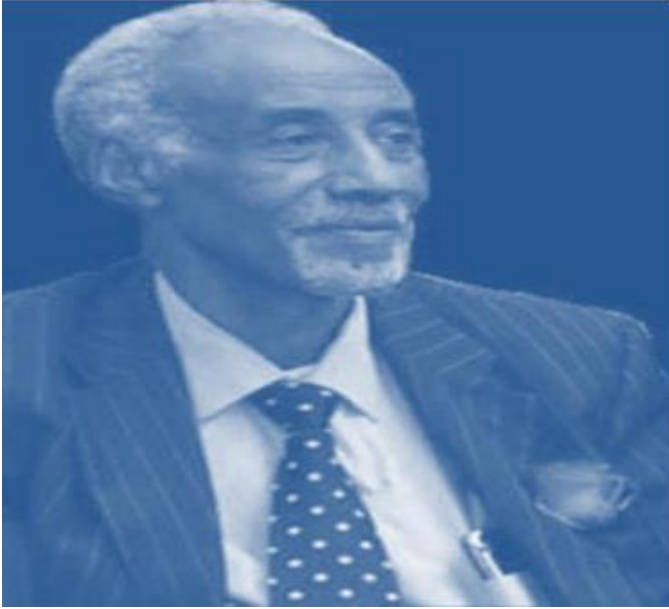
Namoota Muldhata diinaggee hammayyaa kan akka armaan olii qaban keessaa haga tokko maqaa kaasuun yommuu barbaachise, Abbaa hospitaala Jeneraala Adaamaa fi maashinoota qonna

ammayyaa ture Rabbiin isaa haa araaramu, boolla isaa daadhiin haa guuttu, Kabiir Huseen maqaa dhahuun ni danda'ama.

Kabiir Huseen dhalootaan nama godina Arsii Bahaa aanaa Heexosaa yommuu jireenyaa fi dalagaadhaan irraa caalaa kan inni jiraataa ture magaalaa guddoo godina shawaa bahaa tan taaate Magaalaa Adaamaa yommuu ta'u baruma dhiyoo kana hanga mootummaan woyyaanee kufee as sababa dhibee tasaatiin lubbuun isaa darbuun ni yaadatama.

Haa ta'uu malee, korma jabbilee ciccimoo hamma barnoota Doktoreetiille baratan qabu leenca waan hundaan guuttame. Kabiiriin akka seenaan yaadatutti nama qabsaawaa fi sabboonaa Oromoo gaafa xiiqii yaadaa fi horiidhaanillee saba isaa fi

koodewwan cinaa dhaabbatee qarqaaraa ture ta'uu seenaan ni akkaan jabeessee yaadata.

Kabiir Huseen Waaqoo

Ari'aaya Sillaasee Abrahaam (Dheekkamaa Ganamoo)

Abbaa Qabeenyaa fi Ogeessa beekkamaa akka koonyaa Gannaaleetitti dur hawaasaa tajaajila hammana hin jedhamne kennaa turee fi oolmaa guddaa ummata isaatiif oole. Ogeessa fayyaa guddaa dur akka hawaasa naannoo aanaa Dodolaatitti “yoo inni harkaan nu qabe hin fayyina” jedhee ummanni jaalala

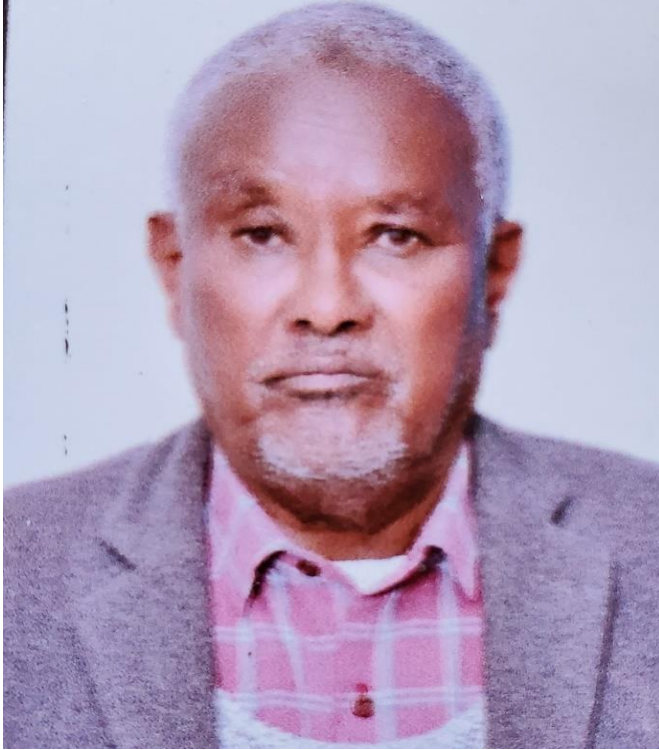
isaaf qabanii fi dandeetti inni qabu akkasumas nama ummata ofii ciminnaan irkisee fi tajaajilaa ture beekkamaa ta'uu isaa ibsu.

Handhuurti fayyaa isaan itti hawaasa ofii qarqaaraa turan kunis **“Kilinika Giddu-Galeessa Ari'aayaa”** jedhamuun beekkama. Nama hojii ofii tiif malee oduuf ykn haasawaaf yeroo hin qabne, nama hiyyeessa fi dureessas ija tokkoon ilaalu. Kan biroo ammoo Hospitaala magaalaa Dodolaa keessatti maqaa yaadanoo Jaarsoo Bu'ii fi H/Huseen Xaahirootiin nama ijaaree dha.

Dabalataanis abbaa qabeenyaa **Mooteela Gaarren Baaleeti**. Iddoon Mooteelaa kun baay'ee hawwataa fi bosona kan uffatee dha. Kanaafuu, isaan aadaa fi akkasumas jaalala hojii qaban irraa ka'uudhaan waa'een yeroo ammaa **“Ashaara magariisa”** (Green Legacy) jedhamee karoora madaallii qilleensa Addunyaa jedhu keessatti ajandaa guddaa ta'e kun durseetiin galeeraaf yoo jenne soba hin ta'u.

Bosonni Mooteelii Qilleensa hara baafannaa gaarii fi haarawa yeroo yeroon biqiloota tana irraa maddu waan qabuuf, namni naannoo Aanaa Dodolaa fi lammiileen alaa faranjoota turiizimii dabalatee yeroo heddu akka iddoo boqonnaa fi haara galfannaatti itti fayyadamaa jiru.

Bakka hawwataa kanatti bashannanuudhaan Qaamaa fi sammuu ofii itti haaromsan, sirna cidhaa fi fuudhaa heerumatullee itti qophaawa. Handhuurri fayyaa “**kilinka giddu galeessa Ari’aayaa**” jedhamus kan argamu achuma keessatti.

Ari'aaya Sillaasee Abrahaam

Gosa caatimannaa keessaa dureeyyii dur kiila lixan

keessaa worra kiila lixe kan akka **Xonnossaa Sassagaa, waaqayyoo xonnossaa fi Wiinsoo xonnossaa** fa'a maqaa kaasuu ni dandeenyaa.

♣ Makkiyyaa Qaadi Maammiyyoo: - haadha Maashinoota qonna Ammayyaa

♣ Abdulhakiim Sheek Muhaammad: - dargaggeessa adda duree fi abbaa W/Qorqoorroo Adaamaa ♣ Aammee Kimoo

♣ Saamu'eel Tufaa, ♣ Hasan Bushraa

♣ Suyyum Gammachuu, ♣ Chombee Suyyum: - abbaa Raas Hoteela Goobbaa, Fichisiisaa Kombaaynaraa fi Tiraaktaraa

♣ Hiikoo Turaa: abbaa Gamoowwanii fi kolleejjii Baatuu duraani

♣ Ayyalaa korroosoo: - Abbaa Kolleejjii paaraadaayizi Vaalii.

♣ Tufaa Galchuu abbaa Worshaa Daakuu Roobduu

♣ Tashoo Tufaa abbaa tajaajila Geejjibaa

♣ Awwal H/Qaasim Nuuree, ♣ Amaan Barkee abbaa Gamoowwanii, ♣ H/Abdulwahaab Ali Huseen abbaa Soof Umar

♣ H/Hasan Aloo abbaa Worshaa, ♣ H/Baatii Wattiyyee abbaa Riilisteetii, ♣ Dr. Ziyaad Abdurrahmaan: - abbaa Hospitaala Madda Wolaabuu, ♣ H/Dhaqqaboo Diidaluu: - abbaa Gamoo fi tajaajila geejjibaa fe'iinsa hammayyaa.

♣ H/Mahaammad Sa'id abbaa Buufata boba'aa, ♣ H/Anshaa Aagoo abbaa Hoteelaa, ♣ Qamar Huseen, ♣ Dr. Guddataa Inikkaa, ♣ Dabbabaa Inikkaa, ♣ H/Zakariyyaa Raaboyyee

♣ Shaamil Umar Xaahiroo, ♣ Xayyib Abbaa Fooggee

♣ Maammaa Umar, ♣ Abdullaahii Duulaa Jimjimoo

♣ Gabii Menxeeroo, ♣ Jaarsoo Qaabatoo

♣ Eda'oo Abdii, ♣ Huseen Gammadaa, ♣ Faaxumaa Roobaa

♣ Tashoomaa Guddee, ♣ Tashoo Saaddoo

♣ **Awwal H/Qaasim:** - Abbaa qabeenyaa beekkamaan Oromoo Arsii Ilma H/Qaasim Nuuree yommuu ta'u, sabboonummaa oromummaaf qabu irraa ka'uudhaan nama yaadaan, hamilee fi horii dhaanis walumaagalatti *spoonsora* ta'uu dhaan na gargaaree kitaabni kun akka galma gahu nama taasisee dha.

Awwal H/Qaasim

♣ KKF fa’a maqaa kaasnee bira haa dabarru malee dureeyyin Arsii kanniin qofaa miti. Namoota maqaa keessan hin kaasin gamanumaan dhiifama isin gaafadha. Kitaaba itti aanuu keessatti kana caalaa sakkatta’ee dhiyeessa.

Tapha Aadaa Oromoo Arsii

Akkuma tapha ijoollee armaan olitti kaafnee san ga’eessonni, dubartoonni fi shamarran akka waliigalaatitti taphoota aadaa; kan

garee fi dhuunfaa qabu. Isaan kanas kan guyyaa Fuudhaa-Heerumaa fi yeroo biraa jennee bakka lamatti qooduu dandeenna.

Tapha gaafa chidhaa kan warra gurbaa Dubartootaan

Ashoo-Ashilaa

Kana jechuun sirboota aadaa Arsii kan akka Tirrii, Laangannichaa, Baddicha, Harkissaa, Gussaa fi kkf keessa tokko ta'ee **Ashoo-Ashilaan** aadaa sirbaa **dubartootaa** kan naannoo Arsii Diida'aa fi Baaleen gara olla Diida'atti aantuuti. Fakkeenyaaf sirboota kana keessaa garii isaa yoo kaafne, wolaloowwan /faaruu babbareedaa gurbaa fuudhufii gosa isaa faarsanii qarshii irraa fudhataniin dabaalama. Worrii dhiirallee hamoommota aadaati fi salawaata jedhaa fuudhanii galu.

Tirrii/ Baddicha

Sirba gaafa cidhaa dubartoota shamaraa fi dargaggeessa dhiiraatiin sirbamu. Guyyaa cidhaa kana fuudhaa fi heeruma yookaan fuudha qofa yookaanii ammo Heeruma qofallee ta'uu danda'a sirni ciini irratti gaggeeffamu jechuu kooti akka ogeessi aadaa fi Turiizimii G/A/Lixaa, Obbo Abdulkariim Tukee jedhanitti.

Haalli yookaan adeemsi isaa shamarranii fi warri dhiira gamaa gamana dhaabachuudhaan yoo walitti sirbanii dhiichisan yoo

warri dhiira “hummoo !!!” jedhaa lafa dhiituuf shamarran ammoo buunshoo qillisiisaa martii ykn yuuba ofii marsitee angulaalti. Kanaafuu, mee sirba ijoolleen teennaa tokko jabaa isinitti haa jedhu:

“Achi laalii duubaa kee

Angulaali yuuba kee

Hin loluu anuu hin loluu

Si malee anuu hin tolu

Ka ajjeese geerraree

Hin bareeddi weedareen”

jedhaati dhiichisu Mammagaallan Arsii dur.

Sirbaa Tirrii/Baddichaa

Goshoo Sirbaa

Goshoo dubri Oromoo Arsii baafattu kan sirba qofaati malee waan biraa akka Abbaa manaa fi haadha manaa waliin raawwachuu hin danda'an. Goshoo kana warri keessahuu haadhaa fi abbaan ishii beekuu irra darbanii durumaa kan walitti goshoomse isaan ta'uu isaati.

Yoo akka tasaa ishiin isa wajjiinis haa ta'uu nama biraa wajjiin wal qunnamtii qaama saalaa raawwattee walabummaan jalaa

badellee kan itti gaafatamuu fi seera ambaatiin yakkee fixatu isaa fi isa qofa. Kanaaf goshoon ishii kunillee itti gaafatamummaa guutuu fudhatee bakka sirbaa fi cidha adda addaatti dargaggeessa biroo irraa kan isii eegu isa.

Jaalala addaa qabu, waan abbaan manaa fi haati manaa walii godhan hundaa walii godhu walqunnamtii qama saalaa irraa kan hafe. Kennaa adda addaa walii kennan, fkn f inni uffata garagaraa; shaashii, caammaa, wondaboo fa'a bituufiillee danda'a.

Ishiinis gama isiitiin uffata miiccif, nyaata qopheessite yoo inni warra ishii bira dhufe nyaachisuu fi kkf tola ooltiif jechuudha. Waan feete fkn nama bira wajjiin sirbuu yoo barbaaddellee hayyama isaa malee sirbuu hin dandeettu.

Tapha gaafa cidhaa kan warra intalaa Dubartootaan Tartarii

Jechuun sirba warra intalaa gaafa cidhaa haga intalli manaa baate gaggeeffamtutti keessattu aadaa sirbaa warra shamaranii kan naannoo Arsii Gadabii keessatti sirban jechuu dha. Intalli baatee geegeffamnaan battalumatti dhaabu.

Hobbee-Hobbayyoo (Hobbee Moollee)

sirba worra intalaa kan haawotaa fi shamarran sirbitu jechuu dha. Keessattu sirba kanaa caalmaan kan sirban haawwota yoo ta'an

jaalala ibsuuf itti fayyadaman. Guyyaan cidhaa gahee, heerumaan dura shamarri Arsii takka akka aadaa fi safuu oromoo Arsiitti ulaagaa hedduu guutuu qabdi.

Ulaagaalee kanniin keessaa fakkeenyaaf; haalaa amala gaarii, kabajjaa haadhaa-abbaa, warraa fi gosa ufii, kabajjaa hawaasa naannootiif qabdu, walabaa ta'uu isii jechuun hamma heerumtee mana dhiirsaa geettutti dubrummaa qabaachuu, ajaja namaa fudhachuu ulaagaalee jedhaman keessaa itti amantee jaalalaan hojii irra kan oolchaa turtee fi kan eebba maatii fi hawaasa naannoo irraa fudhata turte yommuu taate sirbi gara nyaattee kun ni sirbamaaf.

Dabalataan akka **afoola Oromoo Arsiitti**, bara woyii abbaan maatii hawaasa Arsii tokko ilma dhiiraa haa qabaachuu dhabu malee intala maqaan ishii “**Moolle**” jedhamu qabaa ture. Intalti tun waan abbaan ishii ilma hin qabneef akka dhiiratitti bakka ilma dhiiraa san buutee abbaa ishiitiif rakkoo tokko malee itti gaafatamummaa guutu fudhattee hojjataaf turte. Kanaaf Abbaan garmalee waan gammadeef, “**Moolleen** tiyya dhiira malee intalaa miti” jedhee kofoo hidhachiise jedhama.

Haa ta'uu malee garuu intaltis yoo uumaan dhiira ta'uu baattellee akka uumaa dubartiititti ykn uumaa ofititti bakka dhiirri oolee

galuu fi dalagaa dhiirri dalagu kamuu dalaguu ni dandeessi.
Kanas ta'ee san mucayyoon Haala amalli isii hundi gaarii waan
ta'eef jaalala guddaa hawaasa biraa qabdi. Gara-nyaattee kana
ibsuuf jecha

Haawwonni Gadabii akkana jedhanii hobbee sirbu:

*“Hobbee Moollee hobbiyyoo moollee,
Hobbeen dhiiraa hobbiyyoon dhiiraa,
Haatee haadaan si biraa hiinaa
Hobbee lookoo irga magaalaa
Yuubni keetuu farda sakaala
Eega moollee heerumni hin oolle” jedhanii sirbu.*

Ijoolleen dubaraas akkana jedhanii hobbee dhahatu: -

*“Obbee obbee ee obbee
Yaadee imimmaan shola gatee
Obbee moollee obbiyyoo moollee
Eega moollee heeruma hin oolle” jedhan.*

Aadaa faaruu loonii

Arsii kabjni inni loonif qabu kana jedhanii lakkaawun ni ulfaata.
K anumarraa ka'uun bakka horii isaanii itti bobbaasan hundatti
faarsaa deemu. Faaruun kun kan dubartiiti fi kan dhiiraa qaba.

Isaan kana keessaa akka fakkeenatti lachuu armaan gaditti kaayeera.

i)Faaruu Dhiirti Looniif

*“Ana haa lolaanii
loon malee tolaanii;
Citaa gaara irraa
cite yaa biirraa;
Ani haa beelaawuu
beela keen dandawuu;
Dhibba lamaan bite kaloo tee
Haga Waabee gawuu.”*

Jettee dhiirti loon faarsiti.

ii)Faaruu Dubartiin Looniif

*“Gadabii haa Mujaan bawuu
Namni deege mucaan gayuu
Saayyitee jette haati tee,
Yoo bayaa gurra raasanii
Yoo galaa gurra raasanii
Loon abbaa gurra baasanii
Saayyitee jette haati tee,
Itti baasi gurraan galee
Itti baasi gujaan galee*

Haadha hin nyaatu mucaa malee

Saayyitee jette haati tee.”

Jedhanii haawwonni loon faarsu dur.

Tapha aadaa Ijoollee Oromoo Arsii

Oromoon Arsii akkuma oromoo baldhaa ijoollee isaanii tapha fakkeessanii mala addaa saayinsaawaa ta’een fayyadamanii hamilee jajjabeesuun hubannoo ijoollee/daa’imman/ naannoo isaanii cimsuuf tooftaa ittiin barsiisan qabaachuun beekkamu. Fakkeennaf Herreegaa fi lakkoofsa lakkaawwii yeroo barsiisan akka armaan gadii kanatti tokkorraa ka’anii hanga dhibbaa deeman akka afoola hawaasa Arsiitti.

Innis: - Waa hundaa dura “**tokko maali**” jedhanii jalqabu.

“Takka maali?... takka qube,

Lama maali? lamaan mucha re’ee,

Sadi maali? Sadiin sunsummanii,

Afur maali? Arfan mucha saayyaa,

Shan maali? Shanan quba harkaa,

Jaha maali? Jahan jabbii qaraxaa,

Torba maali? Torban torbaaniin buusee,

Saddeet maali? Saddeet dhala Leencaa,

Sagal maali? Sagal laakkofsa ekeraa,

Kudhan maali? Kudhan boolla saddiiqaa,

Diigdamni maali? Diigdamnni kurna lama,

Dhibbi maali? Dhibbi ija gingilchaati.” Jechuun akka isaan hubachuu danda’an godhu.

Isa kana barreessuun kan barbaachiseef ijoollen ammaa akkaataa ijoollen bara durii bifa taphaatiin herrega mana keessatti barattuu fi inni kunis aadaa Oromoo ta’uu irra darbee eenyummaa oromummaa jalatti aadaa Oromoo Arsii akka ta’ellee beekanii akka irraa baraniif. *“Of ta’uun of beekuudha”* jetti hayyoonni oromoo Hammayyaa.

Uffata Aadaa Oromoo Arsii

Uffata walii galaa kan Dhiiraa

- Oogaagogaa duuganii sukkuumanirraa
- Qoola, Gonfaa, Amaamaa..... Jirbii irraa
- hoccuu halkanii, Kittaa, leelashee . Jirbiirraa

- Gaabii.....Jirbiirraa

Hoccuu

Gonfaa

Uffata Qondaalaa/ykn nama mirga qabu

Akka carraa ta'ee **namni dhiiraa kan diina ajjeese mirga argatee qondaala** jedhama. Innis nama biraa irraa adda ba'uuf: Gurraa macchallaa qaba; Harkaa woraana qaba; Irree irboora qaba; Muldhii billaa qaba; Duddaa leenca ykn qeerransa qaba; Mataa worraaqaa qaba, Kanaan beekama.

Kanafuu, namni mirga qabu, ka qondaala jedhamu tokko uffata kabajjaa ykn ulfinna guddaa qabu kana haala armaan gadiitiin tartiibaan karaa wal duraa duubaatiin uffata.

1. kofoo lukaa hanga muldhii gahuttii ol godhata
2. worraaqaa fi shoree matatti godhata
3. machallaa gurraatti godhata.
4. maaracoo mormaatti godhata
5. hirboora irretti godhata
6. kaldho'oo leenca ykn Qeerransa dugdatti uffata
7. billa mulditti hidhata
8. woraana harkatti qabat

Worraaqaa

Billaya

5.1.1. Meeshaa guutuu Fardaa

Naqattoo fardaagogaa irraa,
 Fe'umaagogarrraa,
 Kooraa fardaa.....mukaa fi gogaa
 Fuuloo fardaa.....gogaa irraa,
 Fe'umaa.....gogarrraa,
 lugaamasibiilarraa
 Xafaa birriinheqoo/jirbii

Goolon.....gogarrraa,

MutaaSibiilarraa

Xurumbaa.....Sibiilarraa

Kooraa

Halangee

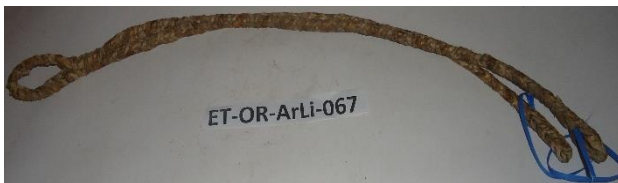
Xurumbaa

fe'umaa

Gilaasii

Qomee

Bilbila

Xifaabirrii

Huddeellaa

Lugaama

Sheebbaa

5.1.2. Haawwotiin gurguddoon

Bonkoo, bokee akkasumas kaldhoo weedaree gogaarraa tolfame.

Darbatagogaa irraa,

Matatti kan uffattu guftaa yoo ta’u, Jirbii irraa tolfama.

Matatti hooqaayookaan rifeensa dhawatu

Harkatti bitoo.....Sibiilarraa.

MormattiCallee, darbata

AddattiCallee

Harkatti.....killaa, buqqee urgoo,

Harkatti.....Warcaasaafi siinqee qabatti.

JomoreeHeqoofi callee irraa,

kaafuraa, kaadhimaa.....Mormatti godhatan.

kopheeMukaaf teepharraa,

qanafaan..mukaaf teepharraa hojjatamee addatti godhatu.

Qanafaa

Darbata

Qoloo

Laakkaa

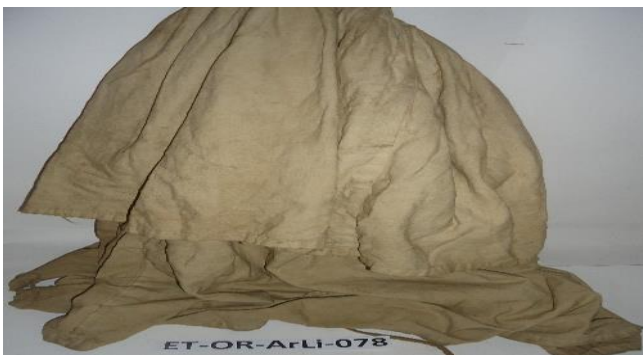
Bonkoo

Siinquee

Meeta

Oogaa

Bitoo

Qabdoo Guftaa

Darbata

Meeta Qaadhimaa

Uffata aadaa Haawwotaa fi Ateetee O/Arsii

Uffata Shamarran heeruma dura uffattu

Shamarran mataa gara afoo kallacha gubbaa goodayyaa hambiftee filatti ture dur. Gara dugda duubaa ammo rifeensa dheeraa hin tuqamin hambifattee dhayattee sirba ittiin sirbiti ture. shamarran dhalattee guddattee guyyaa uffachuu geette irraa hanga heerumtuutti wayaan uffattu *qoloo* fi *kaldhoo* dha.

Kaldhoo

Qolooo

Buunshoo

Filaa

Micciirroo

Jomoree Shamarranii

Uffata Shamarran Heeruma Dura Uffattu

Goodayyaa Shamarranii

Goodayyaa shamarran heeruma dura gaafa mana sirbaa deemtu haaduudhaan ka gara duubaa ammo tolchitee kan dhayattu yommuu ta’u goodayyaan kunis akka armaan gaditti muldhat

Goodayyaa durba Oromoo Arsii

Meeshaa kalaqa Aadaa Oromoo Arsii

Qodaawwan jereenna isaa kan guyyaa guyyaa ittiin gaggeessuf dhimma itti ba’u barbaaduf takkaa rakkatee hin beeku. Waan isa barbaachisu guutuu wontootuma uumamaan naannoo isaa jiru

irraa bocee midhaagfata malee. Faaya kanniin iddoowwan adda addaatitti qoodun gabaabsinee ilaalla.

Kalaqa alaa mana keessaatti ittiin fayyadaman.

Kan Mana keessaa

Ottee marqaa.....biyyerraa,

Qorii itti nyaatan.....Mukarraa

Mooqqaa ittiin nyaatangaafa loonii irraa,

Sabaree ittiin dhuganwiixaa irraa,

Dhagaa Daakka fi Majjeedhagaarraa woqaranii,

Gingilchaawiixarraa,

Qunnaa wiixarraa,

Kooboowiixarraa,

Orooboo itti raafatanwiixaa fi kalaalaa irraa,

Guchuma itti elmatanwiixaf buqqee irraa,

Quudii itti elmatanmukarraa,

Mooyyee itti tumataniini fi muka ittiin tumatan...mukarraa,

Eelee itti bilcheeffatanbiyyerraa,
Meeshaalee saamsaa barbaachisu.....teepharraa,
Faaya ittiin bareechanribuu ykn Moorarraa
Mutaa/gontimaa/ ittiin hodhanmukaa fi sibiilarraa,
Ibidda bobeeffatanuchumarraa,
Sillichaagogaa re'ee irraa,
Qalqalaagogaa hoolaa irraa,
Girboogogaa hoolaafi re'ee lama irraa,
Carfii aanaan itti raasan ...gogaa loonii irraa,
Buudaabuunshoo looni fi wiixaa irraa
Xuwwee fi Jaayii dhadhaa itti bassan/Baysan ...biyyerraa
Quluu bunaabuqqerraa
Quloo/waan daymaan dhugan/.....buqqerraa
Gabataa daraaraamukarraa
Kurree gabataawiixarraa

Bureewiixaa fi kalaalarraa

Siree irra rafanteepharraa

Waan afatan/itillee.....gogaa loonii irraa

Boraatii.....mukarraa

Okoleengogaa loonii irraa,

Okolee

Ciiicoo

Sabaree Xuuxxoo

Jabanaa bunaa

Hubboo

Gingilchaa

Fiixoraa

Fiixoraa

Qorii

Agalgilii

Buqqee Urgoo

Quluu

Quudi

Shandhee

Majjee

Carfii

Qorii

Shandhee

Gongaa/Bidiruu

Boraatii

Gabatee

Dibbee

Leemman bish

Kaballaa Hayaataa Mooqqaa Mooyyee Mutaa

Meeshaa kalaqa aadaa kan ijoollee

Kaldhoo.....gogaa jabbileet irraa

Maxaanxee.....gogaa loonii irraa

Hanfala.....gogaa loonii irraa

Akkasumas callee addaa Forora, Lootuu, Hooqaa, bitoo, worcaasaa, biliqqee gurraa fi qubee miilaa kan durii kan godhatanii fi kan uffatan yoo ta’u bara qaroomina jiddu galeessaa keessa ammoo

Wondabbee..... xaaqarra

Sabbata.....heqoo irraa,

Laakkaa.....gosa sibiilatirraa,

Micciirraa

Laakkaa

Kaldhoo

Faaya dhiira kan qaroomina hojii

Nooheemukarraa,

Maraareeteepharraa

Qacceeteepharraa/Furarraa

Wogalaa.....Sibiilarraa.

Qottuu/Maarashaa.....	Sibiilarraa.
Shibata.....	Mukarraa.
Kifee.....	mukarraa.
Halasaa.....	Mukarraa.
Harqoota.....	Mukarraa.
Dhiitata.....	gogaarraa.
Daaqanaa.....	gogaarraa.
Digaree.....	mukarraa.
Qororoo kan sa'aan qaban.....	gogaarraa.
Tolee.....	Gogaa waatii.
Gaadii.....	Gogaarraa.
Haaduu.....	Sibiilarraa.
Dufaa.....	Wiixaarraa.
Gubaa.....	Mukaa fi Sibiilarraa

Maraaree

Gubaa

Botooyaa

Meeshaa Woyyooma Bulchiinsa Gadaa

- ✓ **Bokkuu**
- ✓ **Halangee murti**
- ✓ **Botooyaa**
- ✓ **Kallacha**
- ✓ **Caaccuu**

Halangee Gadaa

Bokkuu

Meeshaa waraanaa fi Adamoo keessaa

Eboo sibiila fi soomaya leemman irraa,

CokooAkkasuma,

Billaya.....buunshoo loonii fi sibiilarraa,

Wontee gogaa Roophii irraa,

Halangeegogaa Roophii irraa ykn

Shabbeenagogaa loonii irraa

Eboo

Korboo

Nyaataa fi dhugaatii Aadaa Arsii

Oromoon Arsii akkuma aadaa garagaraa kan akka taphoota cidha, faaruu loonii, tapha ijoollee weedduu dubartootaa fi kkf qabu, aadaa nyaataa bareedaas akaakuu adda addaatiin ni qaba. Akaakuuwwa yookaan gosa nyaata keessaahuu sirriitti

jaalatamoo kan ta'an fa'a itti daddabaluudhaan isinii ibsuu yoo barbaadu

Nyaata aadaa walii galaan

> Koofaa dhadhaan	> Marqa carree	>marqa
buldhaa		
> Finiina	> shakaka	> Caccabsaa
> koofaa garbuu	>koofaa worqii	> Marmaree
> Daraqoota	>micciirraa	> Gafum'aa
> Xoroshoo	> Bixilee	> Dibaa
> Bachoo	> Qixxaa	> quuncee
> Itti fufa.....		

Soorata oromoon Arsii jaalatu

- > Koofaa dhadhaan > Marqa carree > marqa buldhaa
> Finiina > shakaka > Caccabsa > koofaa garbuu
> koofaa worqii > Marmaree > Daraqoota >micciirraa

Dhugaatii Aadaa Arsii Walii Galaan

Akka aadaa Arsiititti dhugaatiin jaalatamaan *damma*, *booka*, *midhaanii* fi *bishaan* irraa hojjatamu kan armaan gaditti ibsame kana ta'a.

Δ Daadhii bookaa Δ kenneettoo Δ shaametaa
Δ qaariboo Δ Bulbula Δ walmakaa daadhii
fi bulbulaa/Diindoo

Dhugaatii Aananii

Δ Itittuu Δ Mi'ii Δ Baaduu
Δ Areera Δ Hoo'ituu Δ Qabbanooftuu

Δ Silga

Dhugaatii bunaa fi aananii: -

Δ Buna aananii Δ Buna aanan irra bu'e
Δ Quxxii/ Baala bun Δ Buna asharaa
Δ Buna doomaa/gurraacha Δ Rajaa

Aadaa Sirna Fuudhaa-Heeruma Oromoo Arsii

Sirni fuudhaa fi heeruma Oromoo Arsii sirna fuudhaa fi heerumaa ykn cidha gosoota Oromoo biraa irraa adda. Innis gosa kamiin irraayyuu kan hin waraabbaminii fi kanuma Arsii qofaan falaaseffame waan ta'eefi.

Akaakuu fuudhaa fi Heerumaa Arsii

Kadhaa intalaa Halangichaan/ keettichaan

qaama sadaffaa erganii yoo kadhahan namichi yeroo baay'ee kadhaa dhaquudhaan gosa lamaan wolitti fidu akkasumas intala san akka seera kadhaa intala Oromoo Arsii kadhachuun sirna kadhaa kana raawwatu keetticha ykn halangicha jedhama.

Hawii

warri wal-fuudhu lamaan walii galanii wolfuudhuu. Haa ta'u malee, sirni kun hawaasa Arsii keessatti fudhatama waan hin qabneef, gurbaan fuudhu sun dursa warra/gosa ofii ti yakkee fixate ka'ee, akka haarawaatti gosti isaa deebi'an gara warra intalaa nama erguun yakkaa fi sabbata haadhaa fi abbaa erga kennan fixatanii booda, gara sirna fuudhaa fi heerumaa mar'achutti seenan jechuudha. Kanaaf wanti sirni kun teedeffameef sababa bu'aa bahiin, xariinii fi baasiin isaas jabaatuuf. Akkasumas wol fuudhuun seera uumaa fi uumamallee ta'u, safuu oromummaa fi seera ittiin bulmaata sirna gadaa cabsa waan ta'eef dhoorgama.

Walgara

Dubartiif dubartii waliin jijjiiruu. Jechuun akka duudhaa ganamaa oromoo Arsii osoo hin ta'in/kan loon itti gabbaruun fuudhan sanii

miti. Kana Jarri intala wolirraa fuutu lamaan obboleewwan shamarranii lamaan waliin jijjiiruun sirna fuudhaa heerumaa raawwatan jechuudha. Tooftaan kun immoo mala ykn Falaasama Daatuu Xaqaqooti jedhama.

Biidhaa/Irra dhaabaa

jechuun hamoommonni intala keettichaa fi qoraan isaaf kennamte fuudhuu dhaqee sababa addaatin yoo dhabe osoo intala hin fuudhin galuun fafa. Kanaafuu, gosa worra sanii keessaa yookaan gosa cinaachaatii biidhaa worra intala dhoorgatee tan biraa gurbaa fuudhuu sanii kennan jechuudha.

Dhaala

Dubartii abbaan warraa irraa du'e nama obboleessa abbaa worra isii ta'ettii heerumsiisuudha.

Buttaa

Jechuun humnaan intala fudhachuu yoo ta'u, inni kun seera Ambaatin yakka waan ta'eef abballeen yoo worra mucattii isaa bute himatu **“haftittii tiyya ta qeensa qaraa, ta harma xurii”** jedhee kan himatu Yoo ta'u, akka uumaa fi aaloo ambaatti worri intala san fudhates jalaa caqasa. Sirni fuudhaa heerumaa kun ulaagaalee mataa isaanii tokko kan biraa irraa adda baasu qaba.

Fakkeenaf isaan kana keessaa tokko fudhannee haa ilaallu. Adda baana Ummanni Oromoo Arsii mirga dubartii eegun nama isa dursu hin qabu. Olaantummaa seera uumama dubartii mirkaneessuf waa'ee dubartii fi qanafaa woyyooma keessatti lallabuun isaa ni yaadatama.

Kanumaan walqabatee, dubartiin takka jaalalli kennaa uumamaa ta'uu hubatee saalfii tokko malee mana warra gurbaa jaalattee san heerumaaf yoo dhayxe gadi deebi'i hin jedhaniin. Gurbaa waamanii amansiisanii akka fuudhu godhu. Fuudhaf heerumni haala kanaan gaggeeffama.

Adda baana /Aseennaa

Intalli ofiin jaalattee warra gurbaa dhaquun Aseennaa ykn Adda-baana jedhama. Intalli warra gurbaa yoo deemtu galgala marga jiidhaa fi eegee jabbilee qabatee;

“Adda baana shifaa,

Xabboo mana citaa,

Warra afaan golaa,

Na jalaa goraa” jedhaa mana seenti.

Namoonni mana keessa jiran, intalli ilma fuudha gahee mana jiru keessaa kamiin akka barbaadde haa himtuuf; *“adda baanii kee*

eennuufi...?” jedhanii gaafatu. Erga isiin ebalootee nama barbaadduu adda baastee booda, warri gurbaa nama gara warra intalaa ergee bilisa ta’uu isii qorachiisee adda baasa. Bilisa ta’uun mirkanoofnaan warri isii “..., siif eebbiseera gulantaa kee tarkaanfachiisi” jedhanii ergaa deebisan. Kanaan booda worri gurbaa uumaa fi aaloo ambaa irratti hundaayuudhaan sirna hafe hanga rakSoon qalamutti itti fufan.

Gabaabumattii **Arsiin fuudhaa fi heeruma walabaa karaa afuriin** raawwata: -

- Halangee ergatanii kadhatuu
- Hawwatuu
- Duula baasanii butuu fi
- Addabaanan fuudhuu jedhama.

Adeemsa Fuudhaa fi Heerumaa Kadhaa Irraa Hanga Gurguboo

1. Kadhaa intalaa

Jaarsa yookaan halangicha ergatanii ykn ofii dhaqanii warra intalaa durba akka kennaniif adeemsa kabajaan gaafachuuti. Kana jechuun, intalti takka yoo heeruma geettee qalbiin namaa itti buute warri gurbaan isaanii intala san jaalate kadhaaf Halangee baasanii warra intalaatitti ergatan.

2. Milkii laallata

Yoo intala kadhaa deeman manaa bayanii hanga mana warra intalaa gahanitti waan karaa irratti itti dhufe yookaan itti dhufan Sagaleee bineensotaa fi allaattii adda addaa akka aadaa oromooti adeemsa hiikkaa itti kennuuti. Milkiin mishaa ta'e jennaan milkiin nuu kennitee intala nuu kennaa jedhan; Yommuu milkii karatti isaan qunnamte san laallatanii jibban, qe'ee worra intala kadhaa deemanii dhiisaniillee of duuba deebi'uu danda'an.

Yoo kadhaan dhufte worri intalaas soressa otoo mucayyoo hin kennin dura, intalli sun heeruma gahuu isii adda baafatanii erga ka'anii booda yoo kaadhimaa geette jiraatte, kennuu fi ykn dhoorkachuuf milkii halangicha ykn worra gurbaa sanii laallatan. Eegasiin booda yoo milkiin kenniteef gosa kadhaa dhuftee kennaniifii, guyyaa mijuu obaasan ykn guyyaa intala qubee hidhan beeellama qabatani addaan bayan.

3. Mijuu-Unsiisuu

Guyyaa mijuu walitti deebi'anii haala gatii gabbaraa erga dubbatanii booda qubee hidhatan. Kanas karaan godhaniin, Sirna intala kadhatamtee kennaa mirkaneessanii eebbisuuf *guutuu sadiin*: -

➤ Daraaraa qopheeffatanii sirna mijuu irratti mijuu

➤ Aananii fi

➤ Fiixaa/Dhaadhii unsiisuun kan raawwatan.

4. Affeerraa Qondaalaaf godhamu

Sirna fuudhaa heeruma “**Oromoo Arsii**” kana keessatti namni waa ajjeesee mirga qabu yoo affeeramee dhufe namoota kaawwan irraa adda bahee akka ilaalamuuf: -

- ✓ *Harkaa hirboora qaba,*
- ✓ *Dugdaa Leenca qeerransa qaba,*
- ✓ *Mormaa Maracoo qaba,*
- ✓ *Gurraa machallaa qabaa,*
- ✓ *Mataa Shoree qaba,*

Namni mirga qabu kun akka mana cidhaa gaheen kabajjaa fi bakka addaatu isaaf kennama. Yeroo affeerraan ga’etti daadhii dhaabanii bakka tokkotti dhuganii weeddisaa, geerraraa ka’anii mana cidha gurbaa yoo gahan; badaafatanii, dambooba dhayatani, hamoommota baafatanii gara qe’ee intalaa deeman.

5. Dhaamata yoo intala baasanii

Waa’en fuudha fi heeruma Arsii yoo kaasan addatti kitaaba ta’a. Akkuma hubannaaf tolu waan gabaabaa sirna hunda keessatti hin

hafne kaasnee bira haadabarru. Hamoommonni erga mana warra intalaa gahee nyaatee fi akkasumas dugée erga geessee booda warri intalaa dhaamata eegala. Yeroo intala baasan fira, abbaa fi gosti intalaa akka armaan gadii kana jedhanii dhaamatan.

✓ **Tokkoffaa Ambi ni dhaamata**

*“Wol horadhaa,
hamaa hin dubbatinaa,
hama hin dhagayinaa,
ambaan wolitti hin bu’inaa,
intala kaadhimaa hin tuqinaa”* jedhan

✓ **Lammaffaa Ardaan ni dhaamata**

*“Abbaa nagaya gaafadhu,
haadha nagaya gaafadhu,
yoo rakkatan rakkoo baasi,
bara tokko abbaaf horadhu,
bara tokko haadhaf horadhu,
bara tokko gosa irraa fuutef horadhu,
bara tokko ofumaaf horadhu,*

achi booda isiinuu si horatti” jedhaniin.

✓ **Itti aansuudhaan Keettichis akkana jedhee dhaamata**

“Takka gorsi,

takka obsiif,

takka dhoysiif” jedha innis.

✓ **Dhumarrattis Abbaan akkana jedhee dhaamata**

“Naa horadhu, naa guddisi, naa gorsi,

haadhafi abbaan irra naaf naannayaa.

Mucatti tiyya: - Gurra sitti hin heerumsiifne;

Nyaara sitti hin heerumsiifne;

Ija sitti hin heerumsiifne, Ilkaan sitti hin heerumsiifne;

Kanaan achi dirri hafe keeti;

Geegawoon haganaa jaaladhu jajadhu.” Jedha.

Intalaan dura meeshaa isiin heerumsiisan gadi baasan:

Gaafa fuudhaa fi heeruma isaanii kan ittiin heerumtu meeshaa
akka: - Qorii, Sabaree, Killa, Boraatii, buqqee urgoo, siinqqe,
madaala, ciicoo, Orooboo, midhaan jiraa fi daakuu gosa adda
addaa fi dhadhaanis qodaa adda addaatiin gadi-baha. Meeshaan

kunniin kan manaa gadi-yaa'u yoo dhaamsi gosa/worra intalaa xumurame booda.

6. Raada qaraxaa

Dhaamataan booda obboleessi intalaa ka hangafaa balbala manaa irra dhaabatee gurbaa fuudhu eega. Gurbaan fuudhus **'raada qaraxaa'** fidee “raada gurraattii gurra qaraa tanaan, obboleetti tee Waaritee naa hidhadhu” Jedhaan. Obboleessis “sii hidhadhe” jedhee raada olseensisee obboleettii gad-baasa.

Kanaan booda gosti warra gurbaa Meeshaa ishii hundaa otoo hin hambisin fardatti ykn gaangetti fe'attee, Arsii baldhaa keessatti intalas guyyaa adiin Ganyaa Fardaa adii, irra kaayatte **gara mana worra gurbaa** fuudheetiin **hamoommotaa/damboobaa** qajeelti.

Yegguu jalqaba intala baasanii farda irra kaayan kan itti hudeelamu abbaa jaala ta'eef san yookaan jaalticha worraati. Hangam tokko farda kana irratti **Idaayyittii** duubaan taa'ee erga deeme booda irraa bu'ee Abbaa Sabbataatiin jijjiirama. Abbaan sabbataas (ykn Abbaan badaa galgalaa) sunis itti hudeelamee hanga qe'ee gurbaa fuudhuu balbala geettee jaaltittiin, haati sabbataa fi haati gurbaa fuudhee isii simattutti wajjiin deema.

7. Badaafata

Sirna yoo hamoommonni Fuudhaaf yaa'u, haati gurbaa fuudhuu badaa keessatti **Bunaa** fi **Garbuu** walitti makanii qaajima'aan/akaayyiin akaayanii erga ka'anii booda dhadhaan walitti makanii: -

- **Mucaa fuudhu,**
- **Abbaa sabbataa/abbaa badaatii/ fi**
- **Jaala** mataa irra kaayyuun eleltan gaggeessan. Yoo fuudhee gales sirni badaafataa galgala irraa deebi'ama.

Sirna gaggeessaa Badaafataa Oromoo Arsii

8. Rakoo

Intala guyyaa fuudhanii galaniinii galgala badaasan san, ganama san barii hoolaa itti qalanii dhiigaan eega qabanii booda sirna/ykn adeemsa seertitti taasisu. Intalti rakoo namaa qabdu baatee heerumuu waan hin dandeenneef “*rakkadhu rakoo*” jette dubartiin jedhama.

9. Dhoofsisaa

Kennaa horii kan ganama erga rakoo itti qalanii gara maayyii idaayyaa foonaa loonii seensisanii horii kennaniif san erga itti muldhisanii booda **Siinqeen** akka dhayattu adeemsa godhaniin. Gaafa dhoofsisaa kanaa abbaan gurbaa kanaa loon shaman qeerroo dhoofsisan. Hanga wagga tokko akka mana hin baanes woyyooma guddaa qabdi jedhama. Itti aansee Idaayyittiin tun Abbaa manaa ishii wajjiin qabeenya ittiin heerumtee kan worri ishii kenneef, raada hanfal furaa, loon sirna dhoofsisatiin argattee fi abbaan manaa ishiitis yoo qara qabeenya dhuunfa fakkeennaaf handhuuraa warra isaa jechuun haadhaa fi Abbaa irraa argate qabaate hundaa walitti qabatanii jireenya Worroomaa itti fufan.

10. Gurguboo/Halangee lamuu

San booda Idaayyaa, intala heerumtee tana torbaanitti Gurguboo/halangee lamuu waaman jechuu dha. Guyyaa sanis osoo isiin fardarraa hin bu'in hoolaa itti qalan. Kunis hoolaa Kitimaa jedhama.

11. Bantitti tiyya

Dubartii wolabaa, Bidaa worraa fi ardaan, seertittii ambaa fi gosti akka kanaan heerumsiise tana namni tokko ol ka'ee yoo tuqe; abbaan manaa kan isii akkana jedhee himata.

“Intala tiyya ta ganyaa adii,

ta guyyaa adii

ta farda fuuloo

ta fuula ambaa

tawaddeessa dalgaa

tabadaa galgalaa

ta rakoo ganamaa

bantittii tiyya na jalaa fudhate”

jedhee gosa dur irraa fuudhee fi Mandooyyuutti himata.

Haga isa jalaa baatellee ilmaan deettee yoo jiraatte seera ambaatiin tan isaa waan taateef yakkaa san booda ijoollees haadhuma wajjiin fudhatee gala.

Aadaa Sirna Du’a Oromoo Arsii

Jireenni Oromoo Arsii kan of keessaa qabu keessaa tokko aadaa sirna du’aati. Ormoon Arsii Oromoota gosaa fi gamtaan jiraatan keessaa adda duree ta’uu isaa jalqabarraa kaasaa turre. Kanaaf karaa kamiinuu yoo duuti isa mudate, akkaataa du’a san firaa fi

gosatti himuun qaba. Namni nama boqate san kafanu suuta jedhee warratti hima (*Boonsamoo Mi'eessoo*, 2005).

“Rabbitu dhufee suuta jedhaatii hirmii buufadhaa” jedhee iccitii naasuu namatti hin gooneen dubbata. Sana booda ollaa fi jaarsi isatti baye waliin mari'achuun akkaataa namni itti dhagahuu qabuu fi sirna walii galaa kan kabaja awwaalaa irratti dubbatu. Sirni du'aa kun guyyaa jalqabaatii kaasee hamma waggaa tokkootitti sirna gurguddoo afur of keessaa qaba.

Kanaaf akka Boonsamoo Irreessoo kitaaba looga Oromoo Arsii irratti ibsutti haala tartiiba armaan gadii kana ta'a jechuu dha.

1. Booya

Mararee, gara nyaattee nama du'ee kan imimmaanii fi sagaleen ibsan. Fkn: - **“Bootti nama hin galchitu, Booyeetuma manshituu”** jedhaniillee faarsu.

2. Ergaa

Nama du'e firri akka hirmii tufatu bara-durii fardaa fi lafoon erganii akka booya san dhufu dhageessisu, bara amma kana mucattiinuu ta Allaattii caalaa daddaftuu argamte, **“Moobaayila”** jechuu kiyya. Kana qofaallee miti tajaajiloota interneeta garagaraas akkasuma kanniin keessaa, Fakkeennaaf: -

❖ *Whatsapp, Facebook*

❖ *Teelegraam, Tik-talk* fi kkf ta'uu danda'u.

3. Reeffa: - nama du'ee hin awwaalamini.

4. Wayaa awwaalaa: - Huccuu bitamee qama/reeffa/ nam du'eetiin kafanamu fakkeenaa kan akka abujadii dha ykn Oromoon durii ruufa jetti.

5. Kafanuu

Nama akkuma du'ee ijaa fi qama walitti qabaniin, sirreessanii, dhiquu, uluun urgeessanii akka awwaaluuf tolutti soneessanii wayaa awwaalaatiin kafaninii ciibsuu jechuudha.

6. Sirna gaggeessa reeffaa fi awwaalaa

sirna kana irratti, gosa, fira foonii fi hawaasummaa akkasumas aala aaliin marti qe'ee warra namni du'eetti argamanii reeffa nama du'ee san sirna ittiin gaggeessan dha.

7. Horii Awwaala fi mararee Qori-baasaa

Sirni kun ammoo nama du'e san awwalanii erga as deebi'anii booda dursa korma awwaalaa qaluun raawwatama. Kunis keessummaa fagoo fi dhiyoollee akkasumas harka-qalleeyyii waaqa biratti araarama nama du'eetiif gaariidha jedhanii yaadan hundaa soorata kennan. Simannan kun namoota akkanaa kanniin bakka tokkotti walitti qabuudhaan fuula gaarii, haalaa fi amalaan

affeerraa gaariidhaan jala dhaabatanii galchuudhaan raawwatama. Akkaataan keessummaa itti kabajanii galchan kun ammo ‘Galchaa’ jedhama.

8. Kaayaa kaayoo/ Maaskoo

Jechuun nama waa jalaa du’an sanii waan akka daakuu kan haawwonni fidduu fi maallaqa dhiirti kennitu jechuu dha.

9. Ekeraa

Moggaasa nama du’ee awwaalameef kennamu yookaan ayyaana nama du’eef kennamu. Ekeraan ayyaana yookaan hafuura nama du’eeti. Faaruu nama du’eef faarsaa, mararfataa booyan keessaa kan asii gadii kana haa ilaallu. Fakkeenaa: -

“Ekeraa jalli wolii

Abbeetitti naa gorii” jetti dubartiin Arsii yoo boottu.

10. Battala goraa diima’a

Bakka warri namni jalaa du’e taa’ee keessummaa itti simatu. Bakka **goraan** gaddaa fi gara nyaattee dhaaf ittiin of dhaanan/ yookaan ittiin of tuman itti gatamu.

11. Qabbaneeffata

Guyyaan dubartoota mata muran guyya kana. “Mata mure bada bule” jetti haawwonni tun. Ijoolleen mataa haadatti. Fala booya ykn sirna gadda nama du’ee dhaabuuf godhamu. Warri namni

irraa du'e sun hoola qalatee, falatee, nageeffatuun booya dhaaba. Namni yookaan firri nama du'e beeku guyyaa qabbaneeffataa saniin booda hin dhufu. Yoo dhufellee kulkulfatee hin booyu. Gaggeessaan kennamullee hin jiru.

12.Sirna dhaalaa

Jechuun dubartii abbaan worraa irraa du'e namni biraa akka hin dhaalle obboleessa abbaa worra isiititti nikaayaa godhu.

13.Meembeetoo

Namni du'e sun ammoo dubartii, haadha ijoolle yoo taate worri isii akka firummaan addaan hin cinneef; niitii fira hin taane abbaan jaraa yoo fuudhe; akka ijoolleen haadha hin qabne tun hin miidhamneef; yoo qabaatan obboleetii isii itti heerumsiisuun nama niitiin jalaa duute sanii nikaayaa godhu.

14.Dhaala-Miiloo

Kun ammoo erga abbaan worraa tokko du'een booda, Sirna namni yookaan firri seeraan wal dhaaluu qabu keessatti wol-dhaaluu dha. Keessattu Obboleeyyan wolii jechuun namni dhiiraa tokko niitii obboleessi irraa du'ee adeemsa dhaaluut. Yoo obboleessi garaa hin jirree ammoo obboleessa gosaattu nama dhaala akka seera Oromoo Arsiitti.